

*Antonijević Dragana
Antonović Nela
Bakić-Hayden Milica
Bakšić-Muftić Jasna
Banjanin-Đuričić Nada
Basjuk Tomek (Basiuk Tomek)
Bijelić Biljana
Blagojević Marina
Bošković-Đukić Danica
Dikić Nenad
Dinić Nataša
Dojčinović-Nešić Biljana
Đurić Dubravka
Gordić Vladislava
Ivanović Nevena
Jevremović Zorica
Kirilova Borislava
Klisić Ljiljana
Knežić Branislava
Konstantinović-Vilić Slobodanka
Kostić Aleksandra
Kronja Ivana
Kulić Vladimir
Malešević Miroslava
Mardešić Ivana
Mićunović Dragoljub
Miletić-Stepanović Vesna
Milić Anđelka
Moranjak-Bamburać Nirman
Mršević Zorica
Nikolić Lazar
Nikolić-Ristanović Vesna
Perović Vanda
Petrušić Nevena
Popović Predrag
Radović Nadežda
Radulović B. Lidija
Savić Svenka
Slapšak Svetlana
Stojaković Gordana
Tešanović Jasmina
Trbić Vera
Trkulja Jovica
Vujošević Lela*

MAPIRANJE MIZOGINJE U SRBIJI: DISKURSI I PRAKSE (II TOM)

priređila Marina Blagojević

Marina Blagojević (prir.)

**MAPIRANJE MIZOGINIJE U SRBIJI,
DISKURSI I PRAKSE (drugi tom)**

IZDAVAČ

AŽIN - Asocijacija za žensku inicijativu
Feministička edicija
Majke Jevrosime 39, Beograd

Recenzije

dr Natalija Mićunović
mr Ildiko Erdei

Ovaj projekat realizovan je uz finansijsku podršku
Fonda za otvoreno društvo (Open Society Fund),
Kvine til Kvine (Kvinna till Kvinna) i Kanadske
medjunarodne razvojne agencije (Canadian Inte-
national Development Agency).

Štampa
Finegraf, Beograd

Tiraž: 1000 primeraka

ISBN 86-83371-06-9

Sadržaj

Marina Blagojević   **PREDGOVOR**

01 UVOD

Marina Blagojević	15
Mizoginija kao jedna moguća paradigma	
Marina Blagojević	20
Mizoginija: kontekstualna i / ili univerzalna?	

02 NE / ZNANJE

Marina Blagojević	39
Ko sme da zna?	
Koncentrični krugovi isključivanja znanja	
Nirman Moranjak-Bamburać	55
Političke i epistemologijske implikacije postkolonijalne teorije	
Anđelka Milić	69
Univerzitet i mizoginija	
Ivana Mardešić	76
Žene na univerzitetu: prikriveni i neprikriveni antifeminizam u borbi protiv rodnih studija	
Zorica Mršević	86
Rodna analiza kao sredstvo u borbi protiv mizoginije	
Svenka Savić	97
Ideologija jezikoslovne elite	

03 ZABORAVLJANJE / PAMĆENJE

Dragana Antonijević	105
Šta je ubilo Dragu Mašin?	
Gordana Stojaković	117
Na konkursu Matice srpske "Kakva valja da je Srпкиnja u kući i društvu?" nagradu dobio muškarac	

Vanda Perović	140
Jelena Ilka Marković: atentatorka	
Nenad Dikić (priir.)	166
Zaboravljena kraljica: Marija Karađorđević	
Ljiljana Klisić	172
Zaboravljena žena: Slavka Mihajlović-Klisić	
04 STVARANJE / POSTOJANJE	
Biljana Dojčinović -Nešić	187
“Moje ime je nemogućnost”: razmišljanja o drugoj književnoj istoriji	
Dubravka Đurić	201
Ideologija i značenje prostora u ženskoj poeziji	
Vladislava Gordić	214
(Auto)poetika u znaku mizoginije: Milica Mičić Dimovska	
Nevena Ivanović	219
Otkriće “ženskog”: prisvajanje “ženskog pisma” i manipulacija njime	
Zorica Jevremović	233
Strah od slobode	
Nataša Dinić	244
Taj film i nije za žene (Predlog za dodelu nagrade “Najbolji film sa afirmativnim stavom prema ženama”)	
Vladimir Kulić	250
Žene i arhitektura: imena, brojevi, strategije	
05 IDENTITETI / KONTEKSTI	
Jasmina Tešanović	265
Matrimonijum	
Lazar Nikolić	276
Elementi tradicionalne emocionalne kulture	
Miroslava Malešević	297
Velika i mala matura: - o odrastanju osnovnoškolki u Beogradu	
Biljana Bijelić	305
Lekar, majka, žena	

Jasna Bakšić-Muftić	315
Kontraverze u pogledu gender politike: bosansko-hercegovački kontekst	
Milica Bakić-Hayden	322
Žena i religija: postanje, drugo stanje i stanje danas	
Lidija B. Radulović	340
Rodno konstruisana “sudbina” veštice	
Nadežda Radović	359
Srpska pravoslavna crkva i žene	
06 TELO: ŽUDNJA / KONSTRUKT / ZAKON	
Svetlana Slapšak	365
Baubo: slika iz arheologije misognije	
Ljiljana Klisić	374
Gordijev čvor mizoginije: senzualnost kao objekt mržnje	
Nela Antonović	393
Žensko telo kao subjekat i objekat	
Ivana Kronja	397
Mizoginija i modna industrija	
Vesna Nikolić-Ristanović	425
Mediji i kreiranje rodnih identiteta: primer pornografije u postkomunističkim zemljama	
Aleksandra Kostić	431
Ružičasta mizoginija	
Borislava Kirilova	435
Naručene neveste: Od zapadne Lilit do balkanske Eve	
Slobodanka Konstantinović-Vilić	462
Nevena Petrušić	
Abortus u Srbiji: sloboda odlučivanja u uslovima socijalne i državne kontrole	
07 UKRŠTENE MARGINALNOSTI	
Lela Vujošević	477
Stare žene: u službi drugih	
Danica Bošković-Đukić	492
Alkoholizam žena: realnost i predrasude	
Vera Trbić	499
Supruga alkoholičara ili život pod stresom	

Vesna Nikolić-Ristanović	507
Diskriminacija Romkinja u krivičnom postupku: slučaj Radmile Asl	
Tomek Basjuk (Tomek Basiuk)	511
Feministički i queer pokret u savremenoj Poljskoj	
Zorica Mršević	518
Lezbejska usamljenost	

08 NASILJE / UKIDANJE

Vesna Miletić-Stepanović	531
Nasilje nad ženama u porodici u Srbiji	
Branislava Knežić	545
Između čekića i nakovnja	
Nada Banjanin-Đuričić	549
Udarac po duši-produžena ruka patrijarhata	

09 PROVOKACIJA / TRANSFORMACIJA

Dragoljub Mićunović	575
Muški zločin i izvinjenje	
Jovica Trkulja	590
Žene i politika: muški otpor ženskim zahtevima	
Svenka Savić	596
Pristojne žene	
Predrag Popović	598
Neurokompjuterka: univerzalnost polnosti i polnost kompjutera	

Anke Doberauer, Michel
210x125 cm; ulje na platnu (1992)

Vladimir Kulić

ŽENE I ARHITEKTURA: IMENA, BROJEVI I STRATEGIJE

Arhitektura je tradicionalno jedna od "muških" profesija koja vrlo tvrdokorno održava takav karakter. Posljednjih nekoliko decenija situacija se menja, mada i dalje dosta sporo. Ovaj tekst nastao je sa skromnom ambicijom da pruži sasvim uopšten pregled prisustva žena u arhitekturi u svetu i kod nas, kao i da predstavi "zaobilazne strategije" pomoću kojih žene u poslednje vreme ipak uspevaju da prodru u profesiju.

Imena

Nema sumnje da su žene od najstarijih vremena učestvovala u kreiranju ljudskog okruženja – uostalom, i sam nastanak trajnih naselja odigrao se u doba matrijarhata. Međutim, patrijarhalno isključivanje žena iz javnog života koje je zatim usledilo dovelo je do eliminacije ženskog uticaja na izgrađenu sredinu, naročito kada je u pitanju javni prostor. Sve do kraja Srednjeg veka imena graditelja se beleže samo u retkim slučajevima i nema podataka o učestvovanju žena u projektovanju arhitektonskih objekata, ali se može pretpostaviti da bi prisustvo neke žene u toj oblasti ostalo zabeleženo bar kao kuriozitet. Doduše, uloga naručilaca velikih građevina sve do renesanse se uglavnom smatrala značajnijom od uloge samih graditelja i istorija tu beleži dosta vladarki koje su realizovale obimne arhitektonske poduhvate, od Semiramide i Hatšepsut, preko Gale Placidije i vizantijskih carica do Katarine Mediči i Katarine Velike.

Period konačnog formiranja profesije arhitekta u XVII i XVIII veku, koji je obeležilo otvaranje specijalizovanih arhitektonskih škola, formiranje strukovnih udruženja i procvat arhitektonske teorije, protekao je potpuno bez žena. One se u arhitekturi, slično kao u nekim drugim profesijama, javljaju krajem XIX veka, nakon što im je omogućeno da pohađaju nastavu na univerzitetima.

Karakterističan primer žene koja je istovremeno bila i pionirka u oblasti arhitekture i veoma uspešan profesionalac je Amerikanka Džulija Morgan (Julia Morgan, 1872-1957). Nakon što je na Kalifornijskom univerzitetu u Berkliju završila studije građevine, ona je posle dvogodišnjih napora uspešla da se kao prva žena u istoriji upiše na čuvenu *École de Beaux-Arts* u Parizu, najcenjeniju svetsku školu tog vremena, i da tamo

diplomira 1902. godine. Za skoro pedeset godina karijere Džulija Morgan je sagradila osam stotina zgrada, od privatnih kuća do crkava, škola i bolnica i bila je vrlo omiljena arhitekta u Kaliforniji. O tome svedoči i "dvorac" u San Simeonu koji je projektovala i u potpunosti opremila za novinskog magnata Vilijama Rendolfa Hersta (William Randolph Hearst) i koji predstavlja jednu od lokalnih kalifornijskih znamenitosti. Akademski i eklektično obojeno delo Džulije Morgan ostalo je pomalo zaboravljeno u kontekstu avangardnih modernističkih dešavanja, ali u poslednje vreme doživljava ponovnu afirmaciju.¹

Sa stupanjem modernizma na arhitektonsku scenu u profesiju počinje da se uključuje nešto više žena. Emancipatorska politika bila je naročito karakteristična za levičarski orijentisane delove modernog pokreta, tako da se u arhitektonskim školama kao što su Bauhaus ili one u Sovjetskom Savezu dvadesetih godina pojavljuje veći broj studentkinja nego što je ranije bio slučaj. Čak je i CIAM (*Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*), ključno međunarodno udruženje modernih arhitekata, osnovan pod pokroviteljstvom jedne žene, bogate Švajcarkinje madam de Mandro (Hélène de Mandrot). Međutim, u samoj praksi situacija se sporo menjala. Ženama je mahom dodeljivan zadatak uređenja enterijera i dizajniranja nameštaja, pa se uz imena Le Korbizjea (Le Corbusier) i Misa van der Roa (Ludwig Mies van der Rohe) vezuju imena dizajnerki Šarlot Perijan (Charlotte Perriand), odnosno Lili Rajh (Lily Reich), koje su bile dugogodišnje saradnice ove dvojice slavni arhitekata, ali su imale i veoma zapažene sopstvene karijere. Karijeru je kao uspešan dizajner nameštaja započela i Irkinja Ajlin Grej (Eileen Gray, 1879-1976) koja je uspešla da ostavi značajan trag i u arhitekturi, pre svega svojom sopstvenom kućom nazvanom E.1027.

Posle Drugog svetskog rata u vrhovima arhitektonske struke počinju da se javljaju samostalne autorke. Jedno od prvih velikih imena je Alison Smitson (Alison Smithson) koja je sa suprugom Piterom (Peter) pedestih i šezdesetih godina bila glavni predstavnik britanskog pokreta novog brutalizma i novih urbanističkih tendencija. Italijanka Lina Bo Bardi (Lina Bo Bardi) u isto vreme u Brazilu izvodi nekoliko velikih i vrlo originalnih projekata među kojima Muzej moderne umetnosti u Sao Paolu predstavlja jedan od simbola ovog grada. Na današnjoj sceni status svetkih zvezda uživaju Japanka Icuko Hasegava (Itsuko Hasegawa) i Britanka iračkog porekla Zaha Hadid (Zaha Hadid), a i više drugih žena ima profesionalnu reputaciju značajnu u međunarodnim razmerama.

Specifičnost discipline, naročito kada je u pitanju moderna arhitektura, jesu bračni parovi koji su istovremeno i profesionalni saradnici. Od

¹ Na Internetu se mogu naći desetine sajtova posvećenih biografiji Džulije Morgan, a postoji i monografija o njenom radu: Sara Holmes Boutelle: *Julia Morgan Architect*, Abbeville Press, New York, 1988.

Grifinovih (Marion Mahony i Walter Burley Griffin), koji su početkom veka bili Rajtovi (Frank Lloyd Wright) saradnici, a zatim ostvarili značajnu karijeru u Australiji i projektovali tamošnju prestonicu, do danas dosta ovakvih tandema osvojilo je vrhove struke. Međutim, uvek je osetljivo pitanje kome se u takvim saradnjama pripisuje značajnija uloga. Neki slučajevi su manje-više jasni, tako da niko ne dovodi u pitanje zasluge, na primer, već pomenute Alison Smitson u njenoj saradnji sa suprugom Piterom; s druge strane, u primat Alvara Alta (Alvar Aalto), čije su obe supruge bile i njegove saradnice, takode se retko sumnja, mada bi sigurno bilo zanimljivo preispitati ulogu koju su Aino (Aino) i Elsa (Elsa) Alto odigrale u projektovanju njihovih najznačajnijih dela.

Problemi nastaju u slučajevima kada nije sve tako jasno i prednost se tada, očekivano, pripisuje muškarcu. U slučaju Čarlsa (Charles) i Rej Ejms (Ray Eames), kalifornijskih arhitekata koji su se četrdesetih i pedesetih godina prošlabili proto-*hi-tec* kućama i izvanrednim dizajnom nameštaja, promiskuitetnost muškog člana para korišćena je da se ženi pripiše inferiorna uloga kako u bračnom odnosu tako i u stvaralačkom radu.² Na sličan način, Prickerova nagrada, najznačajnija svetska nagrada u oblasti arhitekture zamišljena kao ekvivalent Nobelovoj, dodeljena je 1991. godine Robertu Venturiju (Robert Venturi), ali ne i njegovoj supruzi Deniz Skot Braun (Denise Scott Brown), u saradnji s kojom je on realizovao najveći deo svojih projekata i napisao jednu od svojih najuticajnijih knjiga. Pri tome sami Venturi i Deniz Skot Braun smatraju da ravnopravno dele zasluge za profesionalni uspeh, pa je Venturi prilikom dodele nagrade iskazao razočaranje što i njegova supruga nije nagrađena, a ona sama je takvu odluku prokomentarisala rečima da "čuvari kapija arhitekture ne umeju da prihvate 'mamu i tatu' kao gurua".³

Kod nas hronologija pojavljivanja žena u arhitekturi prati odgovarajuća dešavanja u svetu, tako da i prva žena arhitekta u Srbiji pripada gotovo istoj generaciji kao Džulija Morgan. Jelisaveta Načić (1878-1955) studirala je na Tehničkom fakultetu Visoke škole u Beogradu i diplomirala 1900. godine, a potom se zaposlila u Tehničkoj direkciji Beogradske opštine. Na položaju glavnog arhitekta Beograda projektovala je i izvela nekoliko značajnih građevina kao što su Osnovna škola u Ulici Kralja Petra (1906), stepenište i česma na Kalemegdanu preko puta Ambasade Francuske (1911), Crkva sv. Aleksandra Nevskog (1914, završili je Petar Popović i Vasilij Androsov) i Radničko naselje u Ulici Đure Đakovića

² Vidi: Pat Kirkham, *Charles and Ray Eames: Designers of the Twentieth Century*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1995; navedeno prema: Martin Filler, "On Lives of the Modern Architects", *The New Republic*, 21. jun 1999.

³ Navedeno prema: Sherry Ahrentzen, Kathryn H. Anthony, "Sex, Stars and Studios: A Look at Gendered Educational Practices in Architecture", *Journal of Architectural Education*, septembar 1993, p. 15.

(1911). Karijeru joj je prekinuo Prvi svetski rat tokom koga je bila proglašena u logor u Mađarskoj, a nakon rata se s mužem nastanila u Dubrovniku i više se nije bavila arhitekturom.⁴ Pre Drugog svetskog rata radila je i Milica Krstić (1887-1964) čije je najpoznatije delo Ženska gimnazija u Ulici Narodnog fronta (1932).

Posle rata se i kod nas pojavljuje veći broj žena arhitekata, a među njima nekoliko autorki čija dela istoričari arhitekture beleže kao vrlo značajna u nacionalnim okvirima. Milica Šterić (1914-1997) bila je jedan od osnivača "Energoprojekta" i projektovala je prvu poslovnu zgradu ovog preduzeća na Zelenom vencu (1960, danas poslovna zgrada Beobanke). Među mnogobrojnim građevinama koje je izvela tokom svoje duge karijere pored zgrade "Energoprojekta" značajna je i Toplana na Novom Beogradu (1967) koja je teško oštećena u bombardovanju 1999. godine. Svetlana Radević (1938-2000), jedan je od retkih posleratnih domaćih arhitekata koji su se školovali u inostranstvu – studirala je u Filadelfiji kod čuvenog Luja Kana (Louis Kahn), a imala je kontakte i s drugim poznatim imenima svetske arhitekture. Realizovala je više značajnih građevina, mahom u Crnoj Gori, među kojima je Hotel Podgorica u Podgorici (1967) njeno verovatno najznačajnije delo.

Među ženama arhitektama u Srbiji posle Drugog svetskog rata jedno ime od potencijalno ogromnog značaja ostalo je potpuno zamenjeno. Ivanka Raspopović projektovala je u saradnji s Ivanom Antićem Muzej savremene umetnosti na Novom Beogradu (1965), po mnogim mišljenjima najznačajniju građevinu srpske posleratne arhitekture, a takode i Muzej u Šumaricama u Kragujevcu (1975), još jedno izuzetno mada manje poznato delo. Uloga koju je Ivanka Raspopović imala u projektovanju ovih zgrada potpuno je nerasvetljena jer ona sama odbija da govori o tome, a Antić je poznat po svojoj poslovičnoj nemarnosti prema objašnjavanju i dokumentovanju sopstvenog rada. Antić je doživeo veliko profesionalno priznanje – postao je profesor Univerziteta, a zatim i akademik – dok se ime njegove koautorke pri pomenu Muzeja savremene umetnosti često zaboravlja i među stručnjacima, iako nijedno drugo Antićevo delo ne poseduje iskru genijalnosti koju imaju dve muzejske zgrade koje je realizovao u saradnji s Ivankom Raspopović. Istražiti njen opus i ulogu u projektovanju ovih muzeja svakako bi bio poduhvat vredan pažnje.

Značajnu ulogu u domaćoj arhitekturi odigralo je i nekoliko bračnih tandema. Ljiljana i Dragoljub Bakić projektovali su svoja naj-

⁴ O Jelisaveti Načić vidi: Milan Minić, "Prva Beogradanka arhitekt – Jelisaveta Načić", *Godišnjak grada Beograda*, knjiga 3, Beograd, 1956, pp. 451-457; Divna Đurić Zamolo, "Jelisaveta Načić", *Politika*, 13. mart 1965, p. 13; Nataša Teofilović, "Arhitektura kao identitet žene", *Pro Femina* 9/10, Beograd, 1997, pp. 199-205; D.V.B., "Graditeljka u muškom društvu", *Politika*, 18. jun 2001, p. 21.

značajnija dela u Harareu u Zimbabveu, pre svega Hotel Šeraton. U Beogradu su poznati po Hali Pionir (1973-1978) i Stambenim naseljima Višnjička banja i Galenika. Milenija i Darko Marušić projektovali su veliki broj stambenih zgrada i naselja, a njihova najveća realizacija je naselje Cerak-Vinogradi (1978-1987). Oni su tokom devedesetih godina sagradili i čitav niz vrlo prefinjenih manjih zgrada u Beogradu i Novom Sadu koje su doživele visoke ocene.

Na današnjoj sceni ima dosta žena arhitekata koje se vrlo visoko kotiraju, ali one dele sudbinu svoje generacije koja nije imala prilike da mnogo gradi jer joj se period ostvarivanja profesionalne zrelosti poklopio s krizom koja vlada u zemlji već više od jedne decenije.

Brojevi

Uprkos sve većoj primetnosti žena u arhitekturi, statistika je ipak neumoljiva. Podaci koji će ovde biti izneseni nisu nimalo sveobuhvatni i sistematizovani, ali su ilustrativni i govore o tome da je procenat aktivnih žena arhitekata u celini vrlo mali, mada varira od zemlje do zemlje. Na primer, 1989. godine među britanskim arhitektama bilo je svega 9% žena, isto kao 1909. godine! U međuvremenu taj broj se minimalno povećao, ali i dalje ne prelazi 10-11%.⁵ U Sjedinjenim Američkim Državama je 1988. godine bilo svega 14,6% žena među zaposlenim arhitektama, što je daleko manje nego u mnogim drugim oblastima. Ovaj podatak ukazuje i na to da veliki broj žena odustaje od stručne karijere iako su stekle odgovarajuće obrazovanje, jer je na američkim univerzitetima u 1987. godini u oblasti arhitekture diplomiralo 37%, a magistriralo 34% žena.⁶ Ako se porast broja žena u profesiji nastavi tempom koji je imao od početka veka do danas, ravnopravna zastupljenost muškaraca i žena biće ostvarena tek 3000. godine, tačno onako kako je svojevremeno pevala Lori Anderson (Laurie Anderson).

Akademski karijera, koja nudi fizički manje napore uslove rada, često predstavljaju okvir u kome žene lakše uspevaju da pronađu mesto. Na američkim univerzitetima zaista je nešto više žena nego u praksi i taj broj kreće se između 15 i 25%, mada je to daleko od slike koja se promovira u propagandnim brošurama univerziteta i koja treba da predstavi idealnu polnu, etničku i starosnu ravnopravnost.⁷ Međutim, u nekim kra-

⁵ Podatak prema: Maggie Toy, "Women in Contemporary Architecture" u: Maggie Toy, ed., *The Architect: Women in Contemporary Architecture*, Watson-Guption Publications, 2001; članak je objavljen i u Internet-magazinu *ArchitectureWeek* od 13. juna 2001. godine na veb-adresi http://www.architectureweek.com/2001/0613/design_1-1.html.

⁶ Ahrentzen i Anthony, "Sex, Stars and Studios", p. 11-12.

⁷ Ovaj podatak je vrlo aproksimativan i izveden je na osnovu propagandnih brošura 5 američkih škola arhitekture: Harvard, Cornell, University of Pennsylvania, University of Colorado i Georgia Tech. Osnovano je pretpostaviti da je broj žena na malim provincijskim univerzitetima još manji.

jevima sveta čak ni akademska karijera nije mnogo pristupačnija za žene kao, na primer, na Novom Zelandu gde je svega 10-15% studentkinja arhitekture, a među stalno zaposlenim nastavnicima arhitektonskih škola gotovo da nema žena.⁸

Kada je u pitanju broj žena koje su kod nas aktivne u struci do direktnih podataka je teško doći zbog raspada strukovnih udruženja koji se odigrao tokom poslednje decenije. Međutim, kao dobar pokazatelj trenda može se uzeti podatak o broju diplomiranih studenata na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, najvećoj i najstarijoj nacionalnoj školi u ovoj oblasti. Pod pretpostavkom da je kod nas iz ekonomskih i drugih razloga procenat žena koje nakon diplome napuštaju struku manji nego na Zapadu, ova statistika može se smatrati i srazmerno relevantnim pokazateljem procenta aktivnih žena arhitekata. Već letimičan pogled na spiskove diplomaca Arhitektonskog fakulteta otkriva stabilan posleratni trend povećavanja broja žena arhitekata. Pre Drugog svetskog rata procenat studentkinja je relativno mali i veoma varira (na primer, školske 1938/1939. godine upisano je 13% studentkinja, ali 1939/1940. godine 37% studentkinja)⁹. U prvoj poratnoj generaciji diplomaca 1948. godine bilo je 37% žena, koliko i pet godina kasnije. Godine 1963. od ukupnog broja diplomiranih arhitekata 35% su žene, ali već 1973. godine taj broj raste na 51%, 1983. godine na 54%, a 1993. čak na 64%.¹⁰ Prema statistici Studentske službe Arhitektonskog fakulteta u školskoj 2000/2001. godini je u svim statusima studiralo 2342 studenata od čega 1483 devojke (63%), dok je od 189 redovnih studenata IV godine bilo čak 129 devojaka (68%).

Iako među arhitektama obrazovanim u Srbiji više od pedeset godina najmanje jednu trećinu čine žene, a više od trideset godina ih je preko polovine, to se ni u kom slučaju ne bi reklo po strukturi zaposlenih na Arhitektonskom fakultetu. Prve dve asistentkinje primljene su među do tada potpuno muško osoblje fakulteta već 1950. godine, ali je broj žena među nastavnicima 1971. godine dostigao jedva 9%.¹¹ U junu 2001. godine od 137 zaposlenih nastavnika i asistenata bilo je 50 žena ili 36%, a od 19 redovnih profesora samo 3 su žene (15%). Pri tome je polna struktura po katedrama vrlo neujednačena, pa je na Katedri za materijalizaciju čak 62% žena, dok je na najvećoj i dominantnoj Katedri za projektova-

⁸ Za ovaj podatak zahvaljujem arh. Emini Petrović sa *Victoria University of Wellington*, Novi Zeland.

⁹ Podaci preuzeti iz knjige *Visokoškolska nastava arhitekture u Srbiji 1846-1871, Neobjavljeni rukopisi*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1996, p. 39.

¹⁰ Statistika je izvedena na osnovu spiskova arhitekata koji su diplomirali na Arhitektonskom fakultetu objavljenih u knjizi *Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu 1948-1995*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1996.

¹¹ Statistika je izvedena prema podacima iz knjige *Visokoškolska nastava arhitekture u Srbiji 1846-1871*, pp. 149-151.

nje broj žena ubedljivo najnepovoljniji i iznosi manje od 19%, od čega nijedna žena nema zvanje profesora, bilo redovnog ili vanrednog.¹² Bez želje da se potceni značaj drugih oblasti profesije, treba reći da projektovanje ipak čini suštinu arhitekture, a da prijem na Katedru za projektovanje predstavlja i svojevrsno priznanje kreativnim sposobnostima arhitekta; pri tome, napredovanje u ovoj oblasti zahteva najviše praktičnog rada i obično se ostvaruje na osnovu uspeha postignutih na javnoj arhitektonskoj sceni a ne na osnovu naučnog rada. Stoga se dominacija muškaraca na Katedri za projektovanje može smatrati i relevantnim znakom da muškarci dominiraju u vrhovima struke.

Drugi pokazatelj stepena prisustva (ili odsustva) žena u vrhovima struke mogao bi se dobiti istraživanjem polne strukture dobitnika nagrada na javnim arhitektonskim konkursima kao i godišnjih stručnih nagrada. Nažalost, za sada ne postoji objedinjena statistika o tome, a takvo istraživanje prevazilazi ambicije ovog teksta pa će detaljnija analiza biti ostavljena za neku drugu priliku. Međutim, ono što jeste dostupno je spisak učesnika i nagrađenih na Salonu arhitekture, godišnjoj smotri arhitekata koja se svakog proleća organizuje u Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu. Na prvih dvadeset Salona održanih između 1974. i 1995. godine učestvovalo je 1212 izlagača, od čega 342 žene (28%), što je svakako manje od od procenta žena u struci. Međutim, broj nagrađenih žena još je manji: od ukupno 43 dodeljene nagrade, 10 su dobile žene samostalno ili u timovima, a među 77 nagrađenih arhitekata ima 14 žena ili 18%. Od 19 dodeljenih Glavnih/Velikh nagrada Salona, samo tri su dobile žene (16%), od čega jednu samostalno (arch. Ljiljana Jovanović-Aleksić 1977. godine), a dve u okviru timova.¹³ To je više nego rečit pokazatelj dominacije muškaraca u vrhovima struke, ali i razlog da se postavi pitanje kuda "nestaje" veliki broj obrazovanih žena arhitekata.

Jedan od odgovora na ovo pitanje mogla bi da pruži činjenica da od svih grupnih izlagača (preduzeća) na Salonu arhitekture najveći procenat žena učesnika imaju Zavod za urbanizam i projektovanje (56%) i Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda (43%). Zašto? Od samih žena arhitekata često se može čuti mišljenje da ova profesija u suštini nije dobra za njih. S jedne strane, nepredvidljivi tempo rada zahteva povremene ekstremne fizičke napore dugotrajne neprekidne aktivnosti što je iscrpljujuće i u krajnjem nesaglasju s ritmom porodičnog života. S druge strane, odnos s investitorima može biti traumatično iskustvo koje ponekad zahteva agresivnu borbu; takođe, često je i podozrenje investitora prema ženi projektantu. Zaposlenje u državnim preduzećima koja

¹² Podaci su dobijeni od Opšte službe Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i važe za 1. juni 2001. godine.

¹³ Statistika je izvedena na osnovu podataka iz publikacije: Dragan Živković, *20. Salon arhitekture*, katalog izložbe, Muzej primenjene umetnosti, Beograd, 1996.

imaju osigurano finansiranje i u kojima je priroda posla više naučno-istraživačke ili administrativne prirode pruža ženama stabilnije uslove rada i eliminiše osnovne nepovoljnosti profesije, između ostalog i kompeticiju pod često neravnopravnim uslovima.¹⁴ Na sličan način može se tumačiti i podatak da je od 10 nagrada Salona koje su dobile žene čak 8 dodeljeno od 1974. do 1978. godine, a samo po jedna 1983. i 1994. godine. To može zvučati neobično dok se ne uzme u obzir činjenica da su do sredine osamdesetih godina najvećim delom izlagani i nagrađivani projekti koji su predstavljali građevinska preduzeća ili projektne biroe, dok od 1986. godine primat preuzimaju "samostalni izlagači". U uslovima velikih društvenih biroa sedamdesetih godina poslove je pribavljalo preduzeće, a realizacija se odvijala u okviru koliko-toliko ustaljenog radnog vremena, pa su time verovatno u određenoj meri bile ublažene negativne strane profesije. Sa ekonomskom i političkom krizom do koje je došlo osamdesetih godina nestaju velike društvene i državne investicije i počinju da dominiraju mali projekti koji se pribavljaju na kompetitivnoj osnovi. U takvim uslovima konkurentnost je na strani muškaraca i eventualno mladih žena koje još nisu zasnovalle porodicu što je izuzetno nepovoljno u svetlu činjenice da je arhitektura profesija u kojoj zrelost i stvarna afirmacija počinju da se stiču tokom tridesetih godina i ostvaruju se tek posle četrdesete. Iz tog razloga su za ženu uspešna karijera arhitekta i tradicionalna uloga u porodici koja kod nas i dalje dominira u konfliktu u mnogo većoj meri nego u nekim drugim profesijama.

Naravno, ostaje neodgovoreno i pitanje kako je uopšte došlo do toga da kod nas, za razliku od Zapadnog sveta, toliko poraste procenat žena arhitekata. Moguće je da je tome doprineo socijalizam u kome je, uz pomenuti olakšani rad u velikim društvenim biroima, podsticana profesionalna emancipacija žena podjednako kao rezultat zvaničnih opredeljenja i ekonomske potrebe da i žena preuzme finansiranje porodice. Iz tog razloga valjalo bi uporediti situaciju kod nas s podacima iz drugih bivših komunističkih zemalja, naročito bivših jugoslovenskih republika, tim pre što slično stanje vlada i u Hrvatskoj. Arhitekturu je nakon Drugog svetskog rata u Zagrebu diplomiralo 25% devojaka, što je nešto manje nego u Beogradu, ali je od 1962. do 1983. godine diplomiralo 45% devojaka, a od 1983. do 1995. godina čak 72%: pri tome je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu ukupno diplomiralo 55% žena.¹⁵ Međutim, sudeći prema

¹⁴ Iz sličnih razloga je veći broj žena na Katedrama za urbanizam i materijalizaciju na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu. Za razliku od Katedre za projektovanje, gde je akademsko napredovanje uglavnom vezano za uspešnu realizaciju arhitektonskih projekata, pomenute katedre su naučno orijentisane i ne zahtevaju praktični angažman.

¹⁵ Statistika izvedena prema podacima iz knjige: Sena Sekulić-Gvozdanović, *Žena u arhitekturi*, Nakladništvo udruženja hrvatskih arhitekata, Zagreb, 1998, p. 310.

knjizi *Tko je tko u hrvatskoj arhitekturi* strukom i tamo dominiraju muškarci.¹⁶

Strategije

Arhitektura kao jedna od najsloženijih profesija zahteva veliki raspon izuzetno raznovrsnih sposobnosti i znanja, od inženjerstva, preko sociologije i psihologije do umetnosti. Koliko god da to predstavlja teškoću, toliko može biti i prednost jer pojedincu pruža mogućnost da se specijalizuje u onoj oblasti struke koja mu najviše odgovara. Prema statistikama u visokoobrazovanom stanovništvu žena je najmanje u inženjerskim profesijama, a najviše u obrazovanju, javnim službama i društvenim naukama.¹⁷ Po analogiji s tim i u arhitekturi bi trebalo da bude najviše žena u društveno orijentisanim oblastima; ova hipoteza zahteva proveru, ali joj u prilog ide već izneseni podatak o tome da su na beogradskom Salonu arhitekture žene činile većinu izlagača iz urbanističke struke, kao i "idealna" ravnopravnost polova ostvarena na Katedri za urbanizam na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu (po 50% žena i muškaraca).

Međutim, jedna druga oblast arhitekture danas predstavlja glavno polje za afirmaciju uloge žene u profesiji. Istorija i s njom blisko povezana teorija arhitekture tradicionalno su bile podjednako muške oblasti kao i projektovanje, ali se tokom poslednje dve decenije situacija veoma menja. Istorijom arhitekture bavi se sve veći broj žena i one procentualno počinju da dominiraju u toj oblasti.¹⁸ Ali promene se ne zaustavljaju na tome,

¹⁶ Knjiga *Tko je tko u hrvatskoj arhitekturi* (Marija Habalec Švajek, ed., Zagreb, 1998) ne može se smatrati relevantnim izvorom podataka o apsolutnom broju žena u Hrvatskoj, kao ni o stanju u vrhu struke jer ima smisao neke vrste kataloga aktivnih arhitekata za koji su se učesnici sami prijavljivali i pisali sopstvene biografske priloge. Međutim, ona bi mogla biti relevantan izvor podataka o trendovima kretanja broja žena u profesiji. O tome da je u Hrvatskoj stanje verovatno slično kao kod nas govori podatak da je među autorima predstavljenim u knjizi ukupno 25% žena, što je znatno više od proseka na Zapadu, ali da je među autorima rođenim posle 1950. godine 32% žena, a među onima rođenim posle 1960. godine čak 36% žena.

¹⁷ Među "muškim" profesijama u SAD je 1988. godine u inženjerskim delatnostima bilo između 3.7 i 6% žena, dok je najveći procenat žena bio među univerzitetskim nastavnicima (39%), javnim službenicima (45%) i u računovodstvu (50%); podaci prema: Ahrentzen i Anthony, "Sex, Stars and Studios", p. 13.

¹⁸ Kod nas je istoričara arhitekture relativno malo i nisu organizovani u odgovarajuće udruženje, pa je nemoguće izvesti relevantnu statistiku, mada se iz iskustva može tvrditi da je broj muškaraca i žena koji se bave ovom oblašću približno izjednačen. Međutim, stanje u američkom Društvu istoričara arhitekture (*Society of Architectural Historians*), vodećoj svetskoj organizaciji ove vrste, rečito govori o promenama. Prema podacima sa zvaničnog veb-sajta SAH-a, u Upravi ovog društva tačno je po pola žena i muškaraca, dok je od 24 direktora 13 žena. Među autorima knjiga iz istorije arhitekture koje su objavljene u poslednje dve godine ima svega 27% žena, što govori o tome da je među etabliranim stručnjacima i dalje većina muškaraca, ali je zato među doktorantima koji su od 1994. godine do danas odbranili teze iz istorije arhitekture nešto preko polovine žena, dok među aktuelnim doktorantima žene toliko

jer i na polju istorije i na veoma uticajnom polju teorije arhitekture jedan broj autorki usmereno radi na preispitivanju uloge žene u profesiji i odnosa između žena i izgrađene sredine. Pitanja pola i roda u arhitekturi trenutno su vrlo aktuelna i na tu temu je u poslednje vreme objavljen čitav niz knjiga.¹⁹

Australijska istoričarka i teoretičarka arhitekture Bronwyn Hana (Bronwyn Hanna) identifikuje tri strategije analize istorijskog materijala u arhitekturi u skladu s tri feminističke tradicije: "liberalnim", "socijalističkim" i "postmodernim" feminizmom.²⁰ Prvi pristup polazi od liberalnog pojma ravnopravnosti i usmeren je na istraživanje ostvarenja individualnih autorki zapostavljenih u okvirima dominantne *malestream* istorije i na ukazivanje na slučajeve diskriminacije s kojima se žene arhitekthe susreću u svom radu. Diskriminacija se smatra i razlogom što su žene odsutne iz istorijskih pregleda koje su uglavnom pisali muškarci, tako da je osnovni cilj liberalnog feminizma u istoriji arhitekture da pruži novu perspektivu i osvetli "žensku istoriju". Socijalistički feministički pristup zasniva se na idejama marksizma i ima za cilj da istraži mehanizme diskriminacije žena kao klase u okviru patrijarhalnog kapitalističkog društva. Neravnopravnost proistekla iz tradicionalnih uloga polova, pre svega radanje kao biološki predodređena funkcija i briga o porodici kao dominantno ženski posao, stavlja žene arhitekthe u podređen položaj u struci i u suštini predstavlja prepreku za njihov profesionalni napredak. Smisao ovog pristupa nije formulisanje novog pogleda na istoriju arhitekture, već ima aktivistički cilj radikalnih izmena u celokupnom društvenom sistemu, uključujući i profesiju arhitekthe. Žene koje su uspele u struci ovde se posmatraju kao "počasni muškarci" koji su se povinovale eksploatorskom sistemu i zato se ne istražuju. Konačno, postmoderni feminizam zasniva se na ideji da je stvarnost društveno konstruisana kategorija i reinterpretirajući naizgled beznačajne detalje iz njih rekonstruiše

dominiraju da je prebrojavanje potpuno besmisleno. Situacija je slična i u ostalim delovima anglosaksonskog sveta, tako da je na poslednjoj konferenciji Društva istoričara arhitekture Australije i Novog Zelanda (SAHANZ) radove izložilo 43% žena, a tri rada eksplicitno se bave pitanjima položaja žena u arhitekturi i naročito istoriji arhitekture; vidi: *Formulation Fabrication: The Architecture of History*, Proceedings of the seventeenth annual conference of SAHANZ, Wellington, Novi Zeland, 2000.

¹⁹ Od velikog broja naslova objavljenih na ovu temu ova tri osvojila su možda najveću pažnju u javnosti: Diana Agrest, Patricia Conway and Leslie Kanes Weisman, eds., *The Sex of Architecture*, Harry N. Abrams, Inc., New York 1996; Colomina, Beatriz, Jennifer Bloomer, et al., eds., *Sexuality & Space*, Princeton Architectural Press, Princeton, N.J. 1992; Betsky, Aaron, *Building Sex: Men, Women, and the Construction of Sexuality*, William Morrow, New York 1995. Detaljan spisak publikacija na temu žena arhitekthe, odnosa žena i profesije i ženskog pogleda na arhitekturu može se naći na veb-sajtu <http://library.nevada.edu/arch/rsrce/resguide/archwom.html>.

²⁰ Vidi: Bronwyn Hanna, "Questioning the absence of women architects in Australian architectural history", *Formulation Fabrication: The Architecture of History*, pp. 239-250.

odnose i vrednosti koji su implicitno sadržani u društvu. Ovaj pristup usmeren je ka razotkrivanju "falocentrizma" u istoriji arhitekture, odnosno ka uočavanju vrednosti i značenja koji se zasnivaju na polnom određenju, a cilj mu nije ispisivanje nove istorije već novo tumačenje postojeće.

"Slučaj Ajlin Grej", koja je bila pomenuta na početku ovog teksta, i njegov tretman u novijoj istoriji arhitekture ilustrativni su za dve od tri navedene strategije; Grej nije "podobna" za analizu sa socijalističkog stanovništva, ne samo kao pojedinka koja je uspela u muškom sistemu, već i kao lezbejka koja nije bila sputana tradicionalnom ulogom žene. Ajlin Grej uživa status neke vrste modernističke "ikone" kao prva žena koja je ostvarila samostalnu i značajnu karijeru u modernoj arhitekturi u njenom ranom periodu pre Drugog svetskog rata. Sagradila je samo dve građevine, od kojih kuća za odmor na francuskoj Rivijeri sagrađena za nju samu i njenog prijatelja arhitektu Žana Badovisija (Jean Badovici) i nazvana E. 1027 (1926-1929) uživa gotovo mitski status u istoriji moderne arhitekture.²¹ Radovi su joj publikovani u ključnim modernističkim časopisima *L'Architecture Vivante* i *L'Architecture d'Aujourd'hui*, a Le Korbizije, najpoznatiji arhitekta XX veka, veoma je cenio i bili su (izvesno vreme) u prijateljskim odnosima.

Nakon svog predratnog uspeha Ajlin Grej je dugo bila gotovo zaboravljena i isključena iz "zvaničnih" istorijskih pregleda, a ponovo je "otkrivena" tek pred smrt početkom sedamdesetih godina. Do kraja osamdesetih godina o njoj je objavljeno više članaka i nekoliko monografija s ciljem da se postojeća istorija arhitekture dopuni jednim značajnim ženskim imenom. Zanimljivo je da je u svojoj monografiji o Ajlin Grej jedan muškarac, Peter Adam (Peter Adam) prvi obelodanio diskriminatorni incident vezan za E. 1027, što je strategija karakteristična za liberalni feminizam: Le Korbizije, prijatelj i gost Ajlin Grej, u leto 1938. godine sasvim nepozvan je u kući naslikao osam murala.²² Adam u monografiji naziva ovaj incident "silovanjem", a temu će tokom devedesetih godina s gledišta postmodernog feminizma detaljno razraditi više teoretičarki.

Beatris Kolomina (Beatriz Colomina), jedna od aktuelnih velikih zvezda arhitektonske teorije, prva se nadovezala na podatke koje je izneo Adam iščitavajući na osnovu mnogobrojnih detalja različite aspekte seksističke diskriminacije u Le Korbizijeovom neovlašćenom oslikavanju zidova u E. 1027. Kolomina je svakako vrlo pogodna osoba za to pošto kao ekspert za Le Korbizija vrlo dobro poznaje njegov umetnički rad i pisana dela i u njima pronalazi potvrdu za svoju tezu da je čin oslikava-

²¹ Naziv E. 1027 je šifra koja krije inicijale Grej i Badovisija: E stoji umesto Eileen, J (Jean) je deseto slovo u abecedi, B (Badovici) drugo, a G (Gray) sedmo.

²² Peter Adam, *Eileen Gray, Architect/Designer*, Harry N. Abrams, New York, 1987.

nja imao smisao kolonizacije, odnosno obeležavanja kuće, a nikako ne ulepšavanja oslikanih zidova. "Kao svi kolonizatori", kaže Kolomina, "Le Korbizije nije to smatrao invazijom već poklonom" i to potvrđuje citirajući njegov spisak sopstvenih dela u kome se crteži iz E. 1027 pominju kao "osam murala (besplatnih) u kući Badovisija i Helen Grej na Kap Martenu". Takva formulacija je dvostruko uvredljiva jer *a priori* podrazumeva vrednost "besplatnih" mada neželjenih crteža i jer je čak i ime vlasnice kolonizovane kuće pogrešno navedeno. "Preimenovanje je, uostalom, prvi čin kolonizacije. To je poklon koji se ne može vratiti."²³

Kolomina nalazi seksističke konotacije i u sadržaju crteža na kojima se aludira na seksualnost vlasnice kuće kao i u fotografiji koju je sam Le Korbizije rado pokazivao, a na kojoj se vidi on kako nag izvodi murale. Međutim, vrhunac uzurpiranja možda je činjenica da je neposredno iza E. 1027 Le Korbizije podigao svoju *cabanon*, kolibu za odmor, s pogledom pravo na kuću Ajlin Grej koju je ova projektovala želeći da bude potpuno izolovana i neprimećena. Nakon incidenta s muralima Grej se više nikada nije vratila u E. 1027, a ironija sudbine je htela da se iz nje 26. avgusta 1965. godine njen kolonizator, Le Korbizije, poslednji put spusti do mora i otpliva u smrt.

Kolominin tekst izazvao je veliku pažnju i niz reakcija. U istoj knjizi u kojoj je objavljen Silvija Lavin (Sylvia Lavin) piše odgovor u kome nalazi nove dokaze o Le Korbizijeovoj želji da obeleži svoje posedištvo nad E. 1027 i da njenim zidovima da "duhovnu vrednost" aludirajući na u to vreme omiljene praistorijske pećinske crteže.²⁴ Pojavice se i pokušaji dekonstrukcije same Kolominine dekonstrukcije slučaja: "Iz Kolominine priče čitamo da priznanje koje se odaje Ajlin Grej zavisi od hijerarhijskog odnosa između nje i Le Korbizije: slaba žena, snažni muškarac. Metodologija koja je primenjena suštinski zavisi od viktimizacije Grej. U tom smislu, priča o njoj, zamišljena kao emancipatorska, ispričana je pomoću institucije zapadnog falocentrizma... Umesto da se razvija vrednovanje dela Ajlin Grej zbog onoga što samo po sebi jeste, priča o Grej postaje poznata prvenstveno stoga što sadrži sukob s neprijateljem."²⁵

Mada u navedenom stavu ima istine, ne može se poreći da je kontroverzna priča o sudbini E. 1027 doprinela skretanju pažnje javnosti na Grej. Nakon Kolomininog teksta objavljeno je više novih knjiga i članaka posvećenih ne samo incidentu s Le Korbizijem, već i ukupnom delu

²³ Beatriz Colomina, "Battle Lines: E. 1027", u: Agrest, Conway, Weisman, *The Sex of Architecture*, p. 178.

²⁴ Sylvia Lavin, "Colomina's Web: Reply to Beatriz Colomina", u Agrest, Conway, Weisman, *The Sex of Architecture*, pp. 183-190.

²⁵ Igea Troiani, "Truth-Telling and the Emancipation of Women in Twentieth Century Architectural History", u: *Formulation Fabrication: The Architecture of History*, pp. 572-573.

Ajlin Grej doprinoseći pomalo mitskoj auri koja je obavija, što je rezultat koji se teško može smatrati nepoželjnim.

U Srbiji se još uvek niko nije teoretski pozabavio pitanjem položaja žena u arhitektonskoj profesiji, mada je ono izvanredno zanimljivo, ako ni zbog čega drugog onda zbog upadljive disproporcije između broja žena i statusa koje one uživaju u struci. Sasvim malo je pisano i o pojedinim graditeljicama, uglavnom o Jelisaveti Načić i Milici Šterić, mada ima dosta drugih žena čije arhitektonsko stvaralaštvo zaslužuje pažnju istoričara. "Slučaj" Ivanke Raspopović privlači pažnju ne samo zato što se tu radi o ženi arhitekti, već i zato što je reč o javnosti gotovo nepoznatom autoru možda najlepše moderne građevine ikada podignute u Srbiji. Ostaje nada da će se ova tema načeti u budućnosti, podjednako radi afirmacije žena arhitekata i radi afirmacije same arhitektonske profesije.

Anke Doberauer, Palfy
210x125 cm; ulje na platnu (1999)